

Левицький Андрій Олегович,
начальник управління криміналістичного
забезпечення Головного слідчого управління
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук

Москалюк Олена Михайлівна,
старший спеціаліст-криміналіст з особливих
доручень управління криміналістичного
забезпечення Головного слідчого управління
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Співробітники Національної поліції України, інших правоохоронних органів понад десять років працюють із наслідками вчинення російською федерацією на території України воєнних злочинів, реалізуючи при цьому важливе завдання повного та своєчасного розслідування зазначених правопорушень, їх документування відповідно до міжнародних правових стандартів, з метою притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Поняття «воєнний злочин» належить до сфери міжнародного (міжнародного гуманітарного) права у значенні грубого порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за яке передбачено кримінальну відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Згідно міжнародно-правових норм, воєнні злочини – це дії, які свідомо порушують загальноприйняті закони та звичаї війни. Тобто, воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві.

Аналізуючи особливості розслідування воєнних злочинів, науковці наголошують на проблемності зазначеного процесу, яка обумовлена, зокрема: а) неможливістю або складністю встановлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні злочину; б) відсутністю безпеки учасників розслідування через загрозу обстрілів, вибухів чи обвалень; в) неможливістю залучення у зону здійснення слідчих дій достатньої кількості фахівців, сил чи засобів [1, с. 347].

Таким чином, складність і специфіка розслідування та документування воєнних злочинів обумовлює необхідність все ширшого

використання спеціальних знань, під якими у криміналістиці найчастіше розуміють не пов'язані з веденням кримінального судочинства знання, які за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, і які використовуються для досягнення юридичних цілей в ході кримінального процесу. На думку О.В. Бишевець, спеціальні знання у криміналістиці – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (експерти і спеціалісти) у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, та, відповідно до норм законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального провадження [2, с. 189]. В.В. Семенов під спеціальними знаннями розуміє неодноразово апробовані наукові знання, практичні уміння та навички, які сформувалися під час отримання загальної та професійної освіти, досвіду роботи за спеціальністю, і які можна використати відповідно до процедурних правил кримінально-процесуального закону для вирішення його завдань [3, с. 20]. Отже, до категорії спеціальних знань у криміналістиці відносять окремі (спеціальні) знання з різних галузей науки, техніки та мистецтва, які: а) не є професійними для працівника органу досудового розслідування; б) застосовуються у сфері кримінальної юстиції; в) використовуються з метою сприяння правосуддю; г) отримані внаслідок фахової освіти та/чи практичного досвіду; ґ) є необхідними для встановлення обставин, що підлягають доказуванню; д) здатні задовольняти конкретні потреби кримінального провадження.

Фактичними об'єктами дослідження, за яких уповноважені чи обізнані особи використовують спеціальні знання, є різноманітні матеріальні та нематеріальні об'єкти та їх відображення у виді матеріальних та ідеальних слідів, а також явища та процеси, які відбуваються у разі вчинення воєнних злочинів.

Роль спеціальних знань у науково-технічному забезпеченні розслідування воєнних злочинів виявляється у забезпеченні значно вищого результату процесу доказування завдяки збору такої інформації, яку слідчий не в змозі отримати самостійно, без залучення відповідного спеціаліста та/чи експерта. У цьому контексті слушною вважаємо думку Г.К. Авдєєвої про те, що результати використання таких знань «дозволяють слідчому встановити причинно-наслідкові зв'язки між слідами злочину і злочинними діяннями та допомагають здійснити фіксацію доказів не лише в межах національного кримінального провадження, а й забезпечить їх допустимість і достовірність при використанні у міжнародних судах» [4, с. 185].

Залежно від процесуальної урегульованості порядку та відбиття результатів у процесуальних документах виділяють непроцесуальні та

процесуальні форми використання спеціальних знань. Непроцесуальні форми мають місце тоді, коли результати їх застосування не відбиваються у процесуальних документах (зокрема, це: отримання слідчим фахових порад з того чи іншого питання; визначення кола питань до спеціаліста-криміналіста чи експерта; підготовка та охорона об'єктів дослідження тощо). Процесуальними формами використання спеціальних знань у судовому провадженні є: 1) проведення експертиз; 2) надання технічної, консультативно-довідкової та іншої допомоги особам, які ведуть кримінальне провадження. Носіями спеціальних знань у разі реалізації процесуальної форми використання спеціальних знань виступають обізнані у відповідній області особи – спеціалісти.

Характеризуючи основні напрями використання спеціальних знань, зауважимо, що у процесі розслідування воєнних злочинів найчастіше використовуються дані природознавчих та технічних наук. Відповідно, кожний розділ криміналістичної техніки чи вид криміналістичної експертизи виступає окремим напрямом спеціальних знань. Аналізуючи поняття спеціальних знань, М.В. Салтевський пов'язує їх напрями (види) із видами криміналістичних (судових) експертиз, виділяючи серед них такі: а) криміналістичні; б) медичні; в) психіатричні; г) технічні; ґ), екологічні [5, с. 400]. Найчастіше у процесі розслідування воєнних злочинів використовуються спеціальні знання із таких галузей: а) військова та вибухотехнічна справа; б) судова медицина; в) екологія; г) будівництво; ґ) комп'ютерна техніка та програмні продукти.

Якщо розглядати дослідження як напрями використання спеціальних знань при розслідуванні воєнних злочинів російської федерації в Україні, найчастіше призначаються наступні види експертиз: а) військова (з метою установлення обставин застосування та дій військових формувань, встановлення обставин, що привели до тяжких наслідків, загибелі людей, втрати майна внаслідок дій військових формувань тощо); б) балістична (з метою установлення виду зброї, яка застосовувалась російською федерацією для руйнації воєнних і цивільних об'єктів); в) оціночно-будівельна (з метою установлення розміру завданої матеріальної шкоди об'єкту); г) судово-медична (з метою розслідування фактів вбивств, звалтувань, катувань тощо); ґ) генетична (з метою ідентифікації тіл); д) портретна (з метою ідентифікації особи (трупа) за фотознімком чи відеозаписом) тощо. Серед інших експертиз також називають експертизи: а) зброї та слідів її використання; б) матеріалів, речовин та виробів; в) вибухотехнічні (вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху); г) інженерно-технічні (інженерно-транспортну, автотехнічну, дорожньо-технічну, будівельно-технічну, оціночно-будівельну, пожежно-технічну); ґ) екологічну (інженерно-

екологічну); д) товарознавчу (військового майна, техніки та озброєння) тощо [1, с. 349].

Особливістю спеціальних знань, які використовуються у процесі розслідування воєнних злочинів за сучасних умов, є їх усебічна кореляція із технічним прогресом як у цілому, так і з прогресом у сфері інформаційних технологій, зокрема. Суттєве розширення можливостей використання спеціальних знань фахівцями Національної поліції України відкриваються завдяки її взаємодії із відповідними структурами країн-партнерів. Завдяки отриманому міжнародному технічному оснащенню та профільному навчанню у Великій Британії, Японії, Польщі, Угорщині, Австрії, Німеччині, Нідерландах, Чехії та інших країнах, фахівці підрозділів криміналістичного забезпечення Національної поліції України за останній період набули нових навичок та знань. Зокрема, йдеться про: управління сучасними безпілотниками у процесі фіксації наслідків російських ракетних атак; змogu створювати детальні 3D-моделі об'єктів та обставин воєнних злочинів за допомогою сучасного сканера Z+F «Imager 5016»; спроможності оперативного встановлення ДНК-профілю людини за допомогою мобільних приладів «ANDE 6C» та ін.

Спеціальні знання, які використовуються для ідентифікації осіб, котрі вчинили воєнні злочини в Україні, можливо виділити в окрему категорію. До таких новітніх напрямів відносимо: а) розпізнавання особи за допомогою систем, що містять мережу зображень обличч, отриманих із відкритих джерел мережі інтернет; б) верифікацію у соціальних мережах за допомогою інструментів пошуку акаунтів соцмереж за світлинами Clearview й інструменту ідентифікації в соцмережах Artelligence; в) використання можливостей супутникового зв'язку й аналізу відео- та фотоматеріалів, отриманих із вилучених мобільних терміналів, камер відеоспостережень (зокрема, із системи «Безпечне місто»); г) OSINT-дослідження (фото-відео матеріали, отримані у глобальній мережі); г) використання міжвідомчої бази «Воєнний злочин» тощо [6].

Таким чином, під спеціальними знаннями у криміналістиці слід розуміти сукупність науково-обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (спеціалісти-криміналісти і експерти) у різних галузях науки і техніки, і, відповідно до норм законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального провадження.

Використання спеціальних знань, які перебувають у стані постійного оновлення та удосконалення, є важливою потребою і реальним фактом діяльності криміналістичних підрозділів при розслідуванні та документуванні воєнних злочинів російської федерації в Україні. Об'єктивація змісту спеціальних знань у процесі розслідування воєнних

злочинів найчастіше проявляється у виконанні того чи іншого виду експертиз; використання криміналістичної техніки чи технологій; визначення алгоритму дій за конкретної слідчої ситуації; фіксуванні результатів проведення слідчих дій; отримання відомостей чи інформації за допомогою комп'ютерних та телекомунікаційних систем тощо.

Використання спеціальних знань у процесі розслідування воєнних злочинів забезпечує отриманню повної та об'єктивної доказової інформації та неминучому притягненню військових злочинців до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Пиріг І.В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. Науковий вісник ДДУВС. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 347-352.

2. Бишевец О.В. Використання спеціальних знань у доказуванні вкримінальних провадженнях. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 2. С. 187-193.

3. Семенов В.В. Спеціальні знання у розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): дис.... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 212 с.

4. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів. Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності: зб. матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 24 берез. 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 182-186.

5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

6. Нацполіція представила у Гаазі результати розслідування воєнних злочинів РФ в Україні. Офіційний сайт Укрінформ. 11.03. 2024, 11.57. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3838135-nacpolicia-predstavila-u-gaazi-rezultati-rozsliduvanna-voennih-zlociniv-rf-v-ukraini.html> (дата зверення 05.06.2024).